

УДК 811.111 (075.8)

*ОЛЕКСАНДРА Лотоцька, доцент,
Тернопільський національний економічний університет*

МІЖКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ТА ЇХ РОЛЬ В ІНОЗЕМНОМОВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовано специфіку перекладу як особливого виду міжмовної та міжкультурної комунікації. Висвітлено чинники, що впливають на переклад як комунікативну діяльність. Розглянуто кроскультурні аспекти перекладу та виявлено їх роль у сучасній іноземномовній комунікації.

Ключові слова: іноземномовна комунікація, переклад, міжкультурні аспекти, соціокультурна компетентність.

В статье проанализирована специфика перевода как особого рода межъязыковой и межкультурной коммуникации. Выявлены факторы, обуславливающие перевод как коммуникативную деятельность. Рассмотрены кроскультурные аспекты перевода и их значение в современной иноязычной коммуникации.

Ключевые слова: иноязычная коммуникация, перевод, межкультурные аспекты, социокультурная компетентность.

The specificity of translation as a particular aspect of the interlingual and intercultural communication is analyzed. The factors influencing the translation as the communicative activities have been revealed. Cross-cultural aspects of translation and their role in modern foreign language communication have been considered.

Keywords: foreign language communication, translation, cross-cultural aspects, social and cultural competence.

Розвиток світової цивілізації на сучасному етапі обумовив зростання комунікації і, перш за все, мовних комунікацій. Відбувається зближення мовних культур та збільшується їх роль в процесі іноземномовної комунікативної діяльності. Сучасний світ – динамічний світ комунікацій, для активної діяльності у якому необхідна мова спілкування, яка зближує різні культури. Пов'язані з явищем глобалізації процеси передбачають регулярні контакти у різних сферах між представниками різних культур. Крос-культурні контакти стають частішими, більш тривалими, і в їх контексті здійснюється практична діяльність. Така ситуація вимагає вирішення поставлених практичних завдань та питань культурної адаптації одночасно. Міжкультурна комунікація, як слушно зазначає П. Донець, «охоплюватиме ціле коло явищ, що має будь-яке відношення до зіставлення та взаємодії культур, а також їх носіїв» [1, с. 19]. Міжкультурна компетентність, в свою чергу, сприяє виробленню практичних навичок спілкування із представниками інших культур, дозволяє максимізувати співробітництво та взаєморозуміння.

Твердження про те, що переклад як міжмовний посередник, є і одним з основних видів міжкультурної комунікації, сьогодні є загальноновизнаним і практично ніким не заперечується [1–5]. Очевидно, що партнери по комунікації, розділені так званим «мовним бар'єром», належачи до різних мовних спільнот, в той же час неминуче є представниками різних культур. Тому метою статті є розкрити кроскультурні аспекти перекладу та виявити їх роль у сучасній іноземномовній комунікації.

У сучасному перекладознавстві побутує думка про те, що в основі перекладу як виду міжмовної, міжлітературної та міжкультурної комунікації лежить продукування тексту, який адекватно заміняє текст оригіналу в іншій культурі, іншій мові та іншій комунікативній ситуації. Саме на цьому шляху знаходиться спосіб досягнення еквівалентності, яка передбачає не повну ідентичність двох текстів, а достатню спільність їх змісту для цілей комунікації в конкретних умовах.

Тому переклад являє собою уже не просту видозміну одних мовних структур в інші, а складний процес передачі змісту, визначений як результат взаємодії лінгвістичних смислів і когнітивних доповнень, що відповідають цьому текстові. Ці когнітивні доповнення є частиною когнітивних знань перекладача, тобто сукупністю його енциклопедичних (лінгвістичних та екстралінгвістичних) знань, що зберігаються у його пам'яті. Вони є також частиною його когнітивного контексту, тобто знаннями, відомими перекладачу з попередніх частин тексту, і використаних ним при передачі змісту наступних його частин [4].

Переклад як один із важливих видів комунікативної діяльності орієнтується перш за все на повну і адекватну передачу мови оригіналу, яка містить усі імплікації мовного, соціального і культурного просторів. Природно, що при такій цільовій настанові адекватність може бути досягнута при перекладі не ізольованих одиниць чи частин тексту, а більш конкретних чинників його структурної організації: метафоричність та ритмомелодика, міфопоетика та архетипи, символи тощо. "Перекладач повинен "розкласти" текст оригіналу на окремі елементи, а потім знову "скласти" його у нову структурну єдність, але таким чином, щоб у читачів перекладу виникали образи і асоціації, співмірні з образами і асоціаціями, які виникають у читачів першотвору" [3, с. 261]. Труднощі перекладу пов'язані, по суті, не із знанням мов, а із здатністю перекладача знаходити в мовних системах ті лінгвогносеологічні закономірності, які диктують єдину контекстну можливість адекватної передачі змісту тексту. Фактично переклад здійснює той загальний принцип єдиної організації всіх конкретних мов, в основі якого лежить сама сутність мови як форми відображення реальної дійсності. Тому ми розглядаємо переклад як ланку взаємодій і взаємовпливів культур, літератур і мов.

Переклад завжди є вторинною діяльністю не лише тому, що відтворює вже одного разу відображену (автором оригіналу) дійсність, але й тому, що креативна, синтезуюча діяльність перекладача завжди є другим етапом, який слідує за першим – етапом діяльності рецептивної, аналізуючої, інтерпретуючої. Саме тому переклад "як посередник (media) у міжнаціональному та міжлітературному спілкуванні... належить до сфери прикладної компаративістики" [3, с. 257].

Діяльність перекладача є дуже багатогранною. У процесі перекладу він виконує, на думку О. Чередниченка, "три основні ролі: першого одержувача (адресата) вихідного тексту, перекодувальника, який змінює мовний код, і відправника перекладеного тексту кінцевому адресатові" [5, с. 173]. Перекладач, працюючи над твором, переходить не лише від однієї мови до іншої, але й від однієї культури до другої – в цьому полягає ще одна з проблем перекладацької роботи. Цей факт відзначає професіоналізм літератора. Тому він повинен не лише добре володіти обома мовами, рідною та перекладною, але й глибокими екстралінгвістичними знаннями для того, щоб допомогти реципієнту уникнути проблем нерозуміння, що породжуються соціальними невідповідностями. Перекладацька компетенція залежить не лише від його двомовності (білінгвізму), а й від обізнаності з рідною культурою та культурою, до якої належить оригінал (бікультуризму).

"Працю перекладача дуже часто визначають як працю над словом... Але треба пам'ятати, що ні слово, взяте поза образом, який воно втілює, ні образ, взятий поза словом, що втілює його, не можуть бути об'єктом перекладача. Тільки єдність цих двох категорій творить справжній предмет перекладу, яким є не слова, словосполучення чи фрази, а ідейно-образна структура першотвору – пов'язані авторською концепцією найважливіші образи твору" [3, с. 263]. Необхідність дотримання усіх цих правил ускладнює і без того нелегку працю перекладача-практика, змушуючи його постійно шукати вихід із ситуації, коли він розривається між потребою якнайповніше відобразити фактуру оригіналу і бажанням створити гідний взірць витонченої словесності рідною мовою.

Якщо при спілкуванні комунікантів розділяють соціокультурні бар'єри, то при перекладі до них додаються мовні, культурні та часові перепони. Переклад ускладнюється у випадку значних розбіжностей між культурами тексту-оригіналу і тексту-перекладу. Тому для забезпечення міжкультурної комунікації "творча діяльність перекладача має спрямовуватися на примирення двох суперечливих тенденцій: збереження мовної норми рецептивної культури в перекладі, з одного боку, та її гармонізацію з нормою оригіналу як феномена вихідної культури, з іншого" [5, с. 176]. Експлікаційна діяльність перекладача виявляється на всіх рівнях текстової структури, особливо на лексичному. Індивідуальність перекладача виражається, як правило, у підсиленні сприйнятих ним образних сигналів, що призводить до збільшення кількості експресивних та стилістично забарвлених одиниць у тексті. Декодувавши образ для себе, він перекодує його для інших з обов'язковим включенням власного сприйняття у перетворений образ. Тому добування із тексту інформації пов'язане не лише з мінімальною кількістю втрат, а й з деяким приростом до цієї інформації, який базується на особистому, загальнокультурному, суспільно-історичному, естетичному досвіді читача.

Для досягнення цієї мети необхідно передбачити оволодіння двома взаємопов'язаними комплексами знань і умінь, які умовно можуть бути визначені як поведінково-процесуальний та матеріально-змістовний. У перший комплекс входять, насамперед, прийняті в іншомовній культурі норми комунікативної поведінки – специфіка встановлення і підтримки зорово-голосового контакту, міміка, жестикуляція, голосові модуляції і т.п. Велику роль в цьому комплексі відіграє і тактика ведення діалогу – допустимість реплік і заперечень під час розмови комунікантів, а також способи немовного вираження уваги, злагоди, сумніву і багато іншого. Місце сполучної ланки між обома комплексами займають мовні стереотипи загальнокомунікативного призначення – привітання, звертання, питально-відповідні моделі, стандартизовані способи вираження «умовних» емоцій (напр., задоволення, радість, жаль, розчарування, здивування), а також засоби оформлення прохання, підпорядкування, відмови та інших. Основним змістом другого комплексу є знання специфічних предметів, явищ і процесів, характерних для способу життя та інтелектуального арсеналу носіїв мови, що вивчається, причому ці знання припускають не лише засвоєння семантики відповідних одиниць, а й супутніх їм конотацій, їх «концептуального ядра». Іншими словами, тут ідеться про лінгвокраїнознавчі реалії у широкому значенні цього слова – побутові, історичні, фольклорно-літературні, суспільно-політичні, релігійно-етичні, не виключаючи, звичайно, і природно-географічних.

Проблема перекладу реалій вважається однією з найголовніших та найскладніших у міжкультурному аспекті перекладу та дослідження національно-культурної специфіки мови і мовленнєвої діяльності [2]. Якщо мовне і культурне розмаїття сьогодні визначене як багатство цивілізації, то саме переклад працює над його збереженням. Переклад виступає як засіб захисту національних мов і культур, даючи імпульси для їхнього саморозвитку і водночас вберігаючи їх від надмірного іншомовного впливу. Хибні асоціації у студентів-економістів, які працюють з оригіналом, викликають і псевдоінтернаціоналізми на кшталт *officer, magazine, obligation, speculation, control, accurate* тощо. Саме тому варто приділити особливу увагу адекватному володінню мовним кодом. Це ключ до комунікативного успіху, а отже, й до порозуміння учасників контакту.

Ефективне впровадження відповідного матеріалу в процес підготовки фахівця економічного профілю – завдання досить складне і відповідальне. Крім традиційних форм проведення занять (лекції, семінари, практичні заняття) велику роль повинні відігравати різні творчі завдання, підготовка ділових ігор – інсценівок, аналіз аудіо- та відеоматеріалів, кооперація з партнерами-студентами з інших країн (зокрема, за допомогою мультимедійних засобів). Нарешті, незамінним чинником засвоєння студентами культурних компонентів іноземномовного спілкування, оволодіння компетенцією повноцінної міжкультурної комунікації є перебування в країні, мова якої вивчається (стажування, туризм та інше).

Отже, міжкультурні аспекти перекладу формують розвиток у студентів соціокультурної компетентності, що допомагає їм орієнтуватися в різних типах культур та цивілізацій, мови яких вивчаються, співвідносити з ними комунікативні норми та форми спілкування, а також допомагають у виборі культурно-доступних форм взаємодії з людьми в умовах сучасного міжкультурного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики. – Харьков: Штрих, 2001. – 386 с.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англословних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
3. Лановик З. Б. Художній переклад як проблема компаративістики / З. Б. Лановик // Літературознавча компаративістика : навч. посіб. / ред. Р. Т. Гром'як ; упоряд. : Р. Т. Гром'як, І. В. Папуша. – Тернопіль, 2002. – С. 256–272.
4. Лучинская Е. Н. Смысл, текст и ситуация в социокультурном подходе к анализу художественного текста / Е. Н. Лучинская // Язык в мире и мир в языке. – Сочи ; Карлсруэ ; Краснодар, 2001. – С. 55–56.
5. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.